

ФАСЛЕ АЗ РОБИТАҲОИ АДАБӢ

Микола ВАСКИВ,
Украина

Фурӯпошии СССР мисли барҳам хӯрда-ни ҳамаи империяҳои амре ноғузир буд. Ва баробар бо ин фурӯпошӣ робитаҳои сиёсӣ ва иқтисодии байни ҷумҳуриҳои собиқӣ Иттиҳоди Шӯравӣ аз ҳам гусастанд. Дар ин маврид чӣ ҳақ буди чӣ ноҳақ, гуфтан душвор аст, аммо тасаввуре пайдо мешавад, ки ҳамроҳ бо об филтро низ ба берун афканданд. Ин ҳолат махсусан дар мисоли робитаҳои фарҳангӣ барҷаста ба мушоҳида мерасад. Даврони шӯравӣ дар байни ходимон ва муассисаҳои фарҳангии ҷумҳуриҳои сотсиалистӣ муносибатҳои байниҳамдигарии хеле зич ва муфид барқарор намуда буд, ки мураттаб амал мекарданд. Он муносибатҳо пеш аз ҳама дар робитаҳои байни адабиётҳо, ба роҳ мондани низоми дақиқи табодули байниҳамдигарӣ, баргузори ҳафтаҳо ва даҳаҳои адабиёт ва санъати як ҷумҳури дар ҷумҳурии дигар, нашрияҳои бешумори тарҷумавӣ таҷассум меёфтанд. Масалан, дар РСФСР Украина дар дарозии солҳои 1960-80 дар силсилаҳои "Ганҷинаи ҷумҳуриҳои бародар", "Бародарӣ", "Сарчашмаҳои дӯстӣ", "Ягонагӣ", "Сарчашмаҳои маънавият", "Шеърӣ ҷавони кишвар", "Афсонаҳои халқҳои ИЧШС", "Сурудҳои мардумии ҷумҳуриҳои бародари ИЧШС", "Китобхонаи лектор", "Устодони барҷастаи адабиёти халқҳои ИЧШС", "Китобхонаи драматургияи муосир", "Китобхонаи омӯзгор", "Ҷаҳон дар образҳо" ва ғайра осори тарҷумавии фаровон аз адабиёти халқҳои ИЧШС ба нашр мерасид.

Албатта, дар таркиби ин муносибатҳо унсурҳои сунъӣ, бодовард ва олуда ба идеология низ зиёд буданд. Авлавият ба тарҷума ва оммавикунии ленинномаҳо, асарҳои дар васфи Инқилоби Октябр, "тағйироти инқилобӣ" дар деҳот ва шаҳрҳо, нақши роҳбарикунандаи ҳизб, комсомол ва синфи коргар иншошуда (синфи коргар дар ин ҷумҳуриҳо ҳатто арзи вучуд накарда ва ба нуруи миллий ташаққул наёфта буд) дода мешуд. Бо вучуди ин, суҳанони Максим Рилский. Дӯстии халқҳо ҳарфи беҳуда нест дӯстии халқҳо ҳақиқати ҳаёт аст" ҳақгӯзори ба тақозои суҳанпардозии расмӣ набуда, заминаҳои ҷиддӣ низ доштанд. Ҳароина, дар байни адибон муносибатҳои самимии дӯстона мавҷуд буд. Онҳо ҳамчун афроди соҳибтаҳассус сазо талош мекарданд осори ҳақиқатан арзандаи ҳамқаламон аз ҷумҳуриҳои ҳақиқатан бародарро арзёбии шоиста кунанд ва дар баробари асарҳои марбут ба идеология манзури хонандагони ҷумҳуриҳои худ намоянд. Он асарҳо навоҳарона, дорои бадеияти баланд, экзотикӣ ва дар аксари маврид муаррификунандаи адабиёти халқҳои ИЧШС буданд. Он адабиётҳо дар зоти худ ҷаҳонҳои мукаммалу шавқовар буданд ва фарҳангҳои ба худ хос, нотакрор ва бебаҳои халқҳои дигарро муаррифӣ менамуданд. Шумори чунин нашрияҳо ба садҳо мерасид. Мутаассифона, пас аз фурӯпошии ИЧШС ҳамаи он бар боди фано рафт. Намояндагони насли калонсоли адибон ва мутарҷимон аз рӯи одат асарҳои нави адибони ҷумҳуриҳои собиқ ИЧШС ва ё давлатҳои мустақили ҳозираро ғаҳ-ғаҳ ба чоп мерасониданд. Дар оғози солҳои 2000-ум аз тарафи Идораи махсуси адабиёти ақаллиятҳои миллии Украина ва нашриёти "Этнос", ки аз бати он арзи вучуд намуда, баъдан вазифаҳои идораи зикршударо бар уҳда дошт, кӯшишҳои бечӯрбатонаи ба андозае зинда кардани адабиёти фа-

зои пасошӯравӣ карда мешуд. Аммо, дар охири даҳаи аввали асри XXI нашриёти "Этнос" мисли кӯшишҳои бечӯрбатонаи мазкур дар нутфа мурд.

Ва ин дар замоне буд, ки изҳорот дар бораи глобалишавии ҷаҳон, аз ҷумла фарҳанг, мӯд шуда буд, дар замоне буд, ки меғуфтанд фарҳангҳои баробарасп (аутентӣ) ё фарҳангҳои дар буриши тамаддунҳои мухталиф пайдошуда арзиши муҳим касб менамоянд. Аммо дар асл ин изҳорот ба як мӯди нав — рӯ овардан ё ба адабиёти Ғарб, ё ба адабиётҳои, ки дар пушташон этносҳои бисёрмиллоннафара ва иқтисодиёти пуриқтидор (ҷопонӣ, ҷинӣ, ҷиндӣ, туркӣ ва ғайра) доранд, табдил меёбад, ки дар навбати худ барои тарғиби фарҳанг ва арзишҳои худ ба унвони шакли "мулоим"-и экспансияи минбаъдаи иқтисодӣ-сиёсӣ кӯшиши зиёд, аз ҷумла, кӯшиши молиявӣ мекунад. Ин ҳам муҳим ва арзишманд мебошад, чароки хонандагон, аз ҷумла хонандагони украин ва агар васеътар бигирем, хонандагони пасошӯравиро бо падидаҳои хеле муҳим ва шавқовари олами адабиёт ошно менамояд. Ва аммо ин чунин маъно надорад, ки олами адабиёт фақат аз ҳамаи падидаҳои иборат мебошад.

Хеле таассуфовар аст, ки пайвандҳои густурдатарини адабӣ ва фарҳангӣ, қорҳои хуби даврони шӯравӣ, ки метавонистанд минбаъд ҳам пурмаҳсул боқӣ бимонанд, маҳв шуданд. Акнун танҳо гумону тахмин кардан мумкин аст, ки дар давлатҳои ҷавони фазои пасошӯравӣ номҳо, асарҳо, падидаҳои аҷиб пайдо шудаанд, ки хонанда ҳақ дорад бо онҳо шинос бишавад. Инҳо, аз ҷумла номҳо ва асарҳои дар замони шӯравӣ мамнӯъ буда метавонанд. Эҳёи давлатдорӣ ноғузир бояд ба эҳёи фарҳанг, боландагии ба худ хоси маънавий, аз ҷумла дар адабиёт оварда расонанд. Шинсоии худ ба худ ва тақрибан тасодуфӣ бо асарҳои адабиёти бародар ин фарзияҳо ва интизориҳо ба исбот мерасонанд. Маҷмӯаи ҳикояҳои нависандаи тоҷик Баҳманёр (Баҳманёр. "Жили-были в Сармаддехе..." Алматы: Издательский дом "Библиотека Олжаса", 2014. 228 с.) маҳз барои ман намунаи тасдиқи сарватҳои то ба ҳол ношинохтаи адабиёти Осиёи Марказӣ мебошад.

Намеғӯям, ки қироати китоб аз сатрҳо ё саҳифаҳои нахустин маро ба вачд овард. Нахуст услуби ғайримаъмули муаллиф дар тарзҳои суҳанпардозӣ хеле мутантан, аз ҳад зиёд адабӣ ва ҳатто шояд қолабӣ ба назар метобад. Вале Баҳманёр — устоди мафҳуми имрӯзо хеле маъруфи сторителлинг — маро ҳамчун хонанда беш аз пеш ба доми худ андохт. Чандон, ки китобро то ба охир мутолиа накуни, аз сафаҳоташ сар нахоҳӣ бардошт. Ва ин қатъи назар аз набудани интрига дар сюжет, ки хонандаро то фарҷоми ниҳой аз хондан бознамедорад. Гузашта аз ин, шояд дар бораи мавҷудияти коллизияҳои тундӯтез ва ногаҳонӣ (ҳарчанд истисноҳои алоҳида вучуд доранд) дар ҳикояҳои шаш-дахсаҳифаӣ суҳан гуфтан душвор бошад. Баракс, ҳама чиз бо навбати худ дар чараён ва хотимаи ҳикоя дар аксари маврид гӯё пешгӯишаванда аст, аммо чашм кандан аз матн хеле душвор мебошад. Худи "вожабофиҳо" мафтун мекунад. Ин маънои онро надорад, ки нависанда ба овардани тавсифҳои паиҳаи зебоиҳои риторикӣ ба хотири зебоӣ, ҳатто дар тавсифи манзараҳо, мепардозад, гарчанде табиати бошукӯҳ ва гуногунхели Тоҷикистон барои ин заминаи зиёд фароҳам меварад.

Ин ҷо бамаврид аст дар бораи маҳорати Баҳманёр — ровӣ суҳан гуфта шавад. Стратегияи ривояти ҳар як ҳикоя аз якдигар фарқ мекунад, аммо умумияти бисёр ҳам дорад. Ҳикоя метавонад аз номи шахси савуми "бесимо" ривоят карда шавад, баъзан муаллиф ба ривоят кардан аз номи шахси аввал — ягон персонаж мепардозад, ки ҳоло гӯё қуҳна шудааст. Он метавонад Холдори Чилдурӯғ аз ҳикояи "Тобути маро кӣ мебардорад", ё кампири Осуда ("Замзамаҳои кампири Осуда"), ё Яздон ("Барфҳои кабудӣ Сармаддеҳ") буда бошад. Вале "садои" муаллиф дар аксари маврид моҳирона аз ровии "бесимо" ба ин ё он персонаж интиқол дода мешавад, ки хоси эпоси классикии асрҳои XIX-XX мебошад

Сармаддеҳ - атлантидаи

ва Михаил Бахтин онро нутқи бегона ё нақли бегона номидааст. Ин имкон медиҳад персонажҳо дақиқ ва пурра тавсиф карда шаванд ва муҳимтар аз ҳама — манзараи бисёрченакаи тасвиршаванда намоиш дода шавад. Гуфтан ҷои аст, ки ровии "бесимо" он қадар бесимо ҳам нест: нутқаш ба нутқи персонажҳо шабоҳат дорад, ӯ гӯё кадом як шахси ношинос, аммо бошандаи Сармаддеҳ, деҳи дуре дар ихотаи кӯҳҳои хушманзараи Тоҷикистон аст.

Нақл дар лаҳзаҳои муайян метавонад беғаразона бошад, метавонад оғанда бо ҳазли мулоим бошад, метавонад тамошои риқзатовар ё таънаи истеҳзоомези ниҳон бошад. Аммо барои ҳамаи ҳикояҳо чараёни носталгия, ҳузну андуҳи равшан, эҳсоси чизи гумшуда умумият ва бартарӣ пайдо мекунад. Ин чизи бебозгашт гумшуда олами худкифо ва ҳамоҳанги деҳи на он қадар бузург дар оғуши кӯҳсорон мебошад. Оламе, ки замони заминаи моддӣ ва маънавияи ахлоқии ҳастиро фароҳам меварад. Маҳз дар ҳамаи ҷо арзишҳои таъминкунандаи ҳаёти ғайриҷаҳонӣ ҳаррӯза арзи вучуд менамуданд. Маҳз дар ҳамаи ҷо дар дарозии садсолаҳо ва шояд ҳазорсолаҳо тасаввурот дар бораи чӣ будани бадӣ ва некӣ, адолат, муҳаббат, инсондӯстӣ, эътиқод ташаққул ёфта, пойдор гардидаанд...

Сафар Абдулло лиризмӣ баланди ҳикояҳои Баҳманёрро таъкид менамояд (Абдулло С. Поэт из Сармаддеха// Магия слова/Сафар Абдулло. — Алматы: Издательский дом "Библиотека Олжаса", 2015. — с. 258). Ва аслан чунин ҳам ҳаст, қатъи назар аз он ки нависанда аз тасвири зебоиҳои зиёдаи, фаровони ибораҳои риторикӣ дурӣ меҷӯяд, бо истифодаи сарфачӯнаи василаҳо ва ҷузъҳои ҳиссиёт, кайфият, ҳолати муайян ба вучуд меварад ва хонандаро дар ҳамоҳангӣ бо ровӣ ба медитатсия водор менамояд.

Сафар Абдулло ҳамчунин ёдовар мешавад, ки яке аз тарзҳои маъмули услуби Баҳманёр тақрори матн мебошад. Шояд, ин аънаи адабиёти тоҷикӣ форс аст, ки аз қазри асрҳо, аз "Авесто", ҳангоме ки китбаҳои муҳимтарин ва формулаҳои китоби муқаддаси Зардушт батақрор мавриди истифода қарор мегирифтанд, реша гирифта бошад. Ва ё шояд он яке аз унсурҳои лирикикунонӣ ба шумор равад. Ба ҳама маълум аст, ки мавзунии шеър пеш аз ҳама ҳангоми истифодаи тақрорҳо: руқн, тасвирҳои мавзун, мисраъҳо ва бандҳо, тақсимкунии матн ба мисраъҳо—тақрорҳо, ассонансҳо ва аллитератсияҳо, тақрори калимаҳо ва пайвастҳои онҳо, анаформаҳо

ва эпиформаҳо тавлид меёбад. Чунин шакли мавзунии ба худ хоси насри Баҳманёр аз истифодаи тақрорҳои зуд-зуд ва ҳарранга, хеле дақиқ ё ба гунаҳои гуногун, тасвири манзара, амал, афкор ва ҳиссиёти ҷаҳоншиносии персонажҳо таркиб ёфтааст. Ва лирикикунонӣ бо эҳсосоти ҷудоинопазири медитативӣ, ҷўркунонии нохудоғоҳ дар як мавҷ бо ровӣ, бо муаллиф ва бо сеҳри суҳани ӯ тавассути ритмикаи муайян пурқувват карда мешавад.

Ҷаҳони Сармаддеҳ идеалӣ нест. Дар он ҳам бадӣ, ҳам бухлу ҳасад ва ҳам бадандешӣ вучуд дорад. Аммо аз меҳрубонӣ тавассути мушт асаре нест. Дамдори шикордуздро ҳудаш (ва тарсаҳ) ҷазо медиҳад ва ӯ аз қарӣ сарозер меафтад.

Фармони Муроди бад ва ҳасадхӯрро, ки оварандаи бадбахтиҳо ба деҳа мебошад, ё "Хурӯсаки парпо Пўпак" аз ҳикояи ҳамном, ё кампири Осуда ("Туфанги думила") тавассути гирифтӣ намудан ба балои саҳт — дубин шудани чашмонаш — ҷазо медиҳанд. Осуда танҳо бори дувум аст ба истифода аз қувваи аҷибаш рӯ меорад — нафақат барои ҷазо додани бадкорон, балки ба хотири ҳимояи одамони нек, ки аксари сармаддеҳиён чунинанд, зеро ҷаҳонбинии маҳаллиро аз таваллуд бо худ доранд, дар рӯҳияи он тарбия ёфтаанд ва фикр ҳам намекунад, ки дар ҷаҳон дигар ҳел будан мумкин бошад. Кампир бори аввал ҳисобчи аз ноҳия омадаро, ки "як марди порахӯро калонгапу майпарасте, ба қавли сармаддеҳиён, "ковок"-е буд, ки ҳар ҷое даст чарбу даҳон ширин накунад, он ҷо ҳисобро чап мезад", маҷбур кард якро ду бибад (Баҳманёр. Жили-были в Сармаддехе. Алматы: Издательский дом "Библиотека Олжаса", 2014. с. 189).

Ин ҷаҳон (деҳа) дар ягон давру замон дар маркази таваҷҷуҳи нухбагони интеллектуал қарор нагирифта буд, аммо ҳама дар гӯшаҳои тафаккур устуворӣ ва нақши меҳварӣ доштани онро эътироф менамуданд. Акнун он, чи андоза ҳузновар набошад ҳам, ба гузашта кӯч мебандад ва ин раванд бебозгашт аст. Дар дарозии асри XX, ҳоса дар даҳсолаи ахир, шаҳр, шаҳри шӯравие ки аз аънаҳои миллий даст кашида, андуҳовар он, ки бар иваз чизе надод, деҳро танг ва бесимо кард. Дар асри XXI ҷаҳон агар пурра инкор карда нашавад ҳам, қатъиян маргинализатсия мешавад. Тавассути ҷаҳонишавӣ (ҳамаи бесимокунонӣ, якхелакунонӣ бихон) ва ҷаҳони виртуалӣ маҳв мегардад.

Албатта, ин мулоҳизаҳои субъективии ман дар заминаи ҳикояҳои Баҳманёр аст, дар асарҳои ӯ мустақиман дар ин хусус чизе гуфта намешавад. Гарчанде ғайримустақим дар назар дошта мешавад. Шаҳр ва фарҳанги он (яъне набудани ягон фарҳанги мукамал) ғаҳ-ғаҳ дар саҳифаҳои ҳикояҳои Сармаддеҳ рӯи об мепарояд. Муносибати барбаронаи Дамдор ба табиат, шикордуздии ўро ("Шикордузд") маҳз одамони "лозимӣ" аз шаҳр, роҳбарони маҳал, ки худ омодаанд шикордузидӣ кунанд, мепӯшонанд. Шаҳро ҳамаи ҳисобчи ношудӣ мазкур намоёндагӣ мекунад. Баҳманёр дар ҳикояи "Барфҳои кабудӣ Сармаддеҳ" раванди дар зери фишори шаҳри нофаҳмо фано шудани ҷаҳони Сармаддеҳро моҳирона, дар ҷанд сатр, гӯё ки хеле ғайримустақим (хунари асили тасвир маҳз ҳамаи аст, на нақли хушқу ҳолӣ!)

Баҳманёр

дом "Библиотека Олжаса", 2014. с.207). Пас, бачаҳои калонӣ аллакай бебозгашт "шаҳрӣ шудаанд" ва мӯйсафеди ровӣ бо андуҳ мефаҳмонад, ки умедҳои кампир аз писари хурдиаш низ беҳудаанд.

Гомҳои тамаддун бебозгаштанд, тақрибан беистисно барои ҳама некуаҳволии моддӣ меоранд ва инкори он аз рӯи ақл ناхоҳад буд. Аммо суоле ба мийн меояд: дар сурате ки ҳастии маънавий фарҳангӣ ҳароб ва маҳв мешавад, оё беҳтарсозии ҳастии моддӣ зарурат дорад? Нависандаи украин аз пушти кӯҳҳои Карпат Иван Чендей маҳз ҳамаи ва ба ҳамаи монанд саволхоро матраҳ мекунад (қобили қайд аст, ки ӯ ҳам бо ҷаҳони кӯҳистон, ки фарҳангӣ асил дар он дуру дароз ғиғз карда мешавад, алоқаманд буд). Унвони мақолаи шоири украин Петро Скунтс, дӯсти Чендей, дар бораи насри ӯ — "Вақте боқимондаҳои замони қадим (патриархалӣ) ахлоқ ҳисобида мешаванд" — хеле ибратомӯз мебошад. Яъне ахлоқи патриархалӣ, ҷаҳони маънавий — чи тавре ки дар тӯли сад соли ахир ба мо таълим медоданд, комилан падидаи манфӣ нест. Баракс, зарурати синтези рушди пурҷушӣ хуруши моддӣ-зеҳнӣ бо ҷаҳони патриархалӣ ва аз нигоҳи маънавий-фарҳангӣ ақибмонда, вазифаи муҳим ва то ба ҳол ҳалнашуда боқӣ менамояд. Ин масъала ҳадди ақал аз замони Ж. Ж. Руссо нав ҳисобида намешавад, аммо дар асарҳои И. Чендей, Баҳманёр ва дигарон ҳар бор ҷиддан арзи вучуд менамояд, бо ҳалнашавандагии худ, ҳамчунин бо беиллоҷӣ аз талафоти ноғузирӣ фалокатбор ва бебозгаштии онҳо ба ҳайрат меандозад.

Қобили зикр аст, ки ҳаҷрамонии ҳикояҳои нависандаи тоҷик дар аксари маврид афроди калонсол, мӯйсафедон мебошанд. Аз як тараф, тибқи аънаҳои Шарқ онҳо кони ҳикмат, ашхоси обрӯманди эътирознопазир барои ҳамдеҳон мебошанд. Аз тарафи дигар, "тори пайвандкунандаи замонҳо" аллакай омодаи қанда шудан аст. На, онҳо қуллан бе пайрав намондаанд, дар ҳикояҳои Бобуна ва Навбахти ҷавон ҳамчун ворисони табиӣ ва давомдиҳандагони қору зиндагии эшон зухур менамоянд, вале ба унвони шахсиятҳои истисноӣ фаҳмида мешаванд ва ақди никоҳ бастани онҳо гувоҳи ҳамоҳангии хос ва тақрибан идеалии онҳост ва ҳамчунин ишораест ба он, ки дар деҳа дигар инсонҳои шабеҳи онҳо вучуд надоранд.

Фарзандони наҷиб, озода, зебо, тавоно, ворисони маънавият ва ҳикмати Сармаддеҳ ҷаҳони фонери тарк меғоянд ё омода ба тарк кардани он ҳастанд. Шошо аз ҳикояи ҳамаи, ки аксарият де-

вонаи кавдан мепиндоранд, босуръат ба ситораҳо мепайвандад (дақиқтар, аз ҷарӣ сарозер мешавад), қаҳрамонҳо хаёлпарастӣ ҳикояи "Гавазни чанбаршохи ман", ки маҷмӯа бо он оғоз мешавад, бачаест маълул, ки роҳ гашта наметавонад. Дӯсти бехтарини ӯ, ҳамрози афқору хаёлоташ, дӯсте, ки ин афқор ва хаёлотро ташаккул додааст, модаркалонаш мебошад. Ҳайратовар нест, пас аз вафоти ӯ бача боз кар ҳам мешавад, чунки падару модар, ки ҳамхорона ӯро парвариш менамуданд, дигар ӯро намефаҳмиданд, яъне муошират бо онҳо (низ бо қаҳони модаркалон) барои бача дигар оӣ аз маънӣ буд.

Дар тасаввурӣ ман, ҳамчун хонандаи украин, ҳамеша ин ё он шабоҳате бо падидаҳои адабиёти украин (натанҳо бо он) пайдо мешавад. Нахустини онҳо шабоҳат бо насри Иван Чендей буд. Акнун иҷозат диҳед сафи ин муқоссаҳоро давом диҳам, чароки шабоҳатҳо ҳеҷ гоҳ ҳусуси тақдоршавандагӣ ва дувумдараҷа будани навиштаҳои Баҳманёр гувоҳӣ намендиҳанд, баракс, барои дурахшонтар ва мукамалтар дидани ҳусусиятҳои ба худ хос ва нотақрорӣ он ёрӣ мерасонанд.

Шабоҳати навбатӣ бастагӣ бо ҳусусияти хоси маҷмӯа дорад. Онро метавон силсилаи ҳикояҳо, дақиқтар – силсилаи ҳикояҳои Сармаддеҳ номид ва ба ҳамин васила ба мансубияти он ба минтақаи муайяни Тоҷикистони кӯҳсор ишора кард. Аммо чунин менамояд, ки истифодаи таърифи жанри дар адабиётшиносии Украина хеле маъмулӣ "роман дар новеллаҳо (ё дар ҳикояҳо)" бамаврид ҳоҷад буд. Маъруфияти ин таъриф дар миёни мутахассисони илмҳои гуманитарӣ вобаста ба асарҳои мунтахаби классикӣ – "Саворон"-и Ю. Яновский ва "Тронка"-и А. Гончар мебошад. Ғайр аз ин, дар зерӣ таъсир ё берун аз таъсири онҳо, дар адабиётшиносӣ зиёда аз даҳ асаре буданд, ки ҳамчун роман дар новеллаҳо таъриф карда мешуданд. Ин маънои онро надорад, ки чунин гуногунҳелист. Жанри мутлақо хоси адабиёти украин аст. Соли 1933, вақте Ю. Яновский дар рӯи "Саворон" кор мекард, "Мисрӣ"-и А. Саргичон ҷол шуд. Роман дар новеллаҳои А. Мухтор "Чинор" дар адабиёти сермиллати шӯравии охири солҳои 1960-ум чун падидаи тоза пазируфта шуд. Олимон дар адабиёти рус "Торумор"-и А. Фадеев, "Ҳамсафарон"-и В. Панова, "Липяғҳо"-и С. Крутилин ва ғайраро мансуб ба ин гуногунҳелистӣ жанрӣ менамунд. Бешубҳа, дар ин қатор "Бачагии дурудароз" ва "Адаватҳои деҳотӣ"-и Мустай Каримро метавон илова намуд.

Ҳусусияти хоси роман дар новелла дар чист? Он аз қисматҳои алоҳида таркиб ёфтааст ва ҳар қисмат асарӣ алоҳидаи мукамал, дар ақсар маврид новелла ё ҳикоя мебошад, аммо метавонад қисса (повест) ҳам бошад, масалан, ба мисли ҷузъҳои алоҳидаи таркибии "Бачагии дурудароз"-и Мустай Карим. Дар он персонажҳои асосӣ ё дувумдараҷа аз як ҷузъӣ таркибӣ ба ҷузъҳои дигар мегузаранд (ё баъзан мегузаранд). Коллизияҳои алоҳидаи як "новелла" инкишофи суҷети новеллаи дигарро муайян менамояд ё дар он ишора карда мешавад. Муайянкунандаи ҷузъҳои таркибӣ ҳамчунин хронотоп, ҳосатан фазое чун қаҳони алоҳидаи Самаддеҳ ва гирду атрофи он буда метавонад (дар ин ҳусус баъдтар хоҳем гуфт). "Новеллаҳо" суҷет ва масъалаҳои умумӣ, пайдарапайи ҷудогона, фосилави замонӣ надоранд, аммо мундариҷаи идеявӣ онҳоро муттаҳид менамояд, ҳамаи онҳо дар алоқамандии

муназзам манзараи томо ба вучуд меоваранд. Ҳамаи инро метавон дар мавриди "Буд-набуд дар Сармаддеҳ..." комилан истифода кард. Ҳар як қисмати китоби Баҳманёр ба унвони роман дар новеллаҳо асарӣ мукамал мебошад, аммо дар якҷоягӣ, тавассути айнан тақдор, ҳамаи микрокосмоси алоҳида, ки инъикоси макроқаёҳон мебошад, умумияти тартиби олиро ба вучуд меоваранд.

Вале ҳусусиятҳои хоси муайян низ вучуд доранд. Дар ҳашт ҳикоя-новеллаи аввал аз бешандагони Сармаддеҳ, алоқии нағзастани баҳони онҳо ва қаҳони, ҳаёти перомун қисса карда мешавад. Баъд ба назар чунин метобад, ки тамоми – қиссаҳои Сармаддеҳ ба охир расиданд, акнун сикли таърихӣ шурӯъ мешавад. Аммо, не. Пас аз се новелла ("Пешрави дор", "Нархи ҳаёт" ва "Соли малаҳ") муаллиф боз ба қаҳони сарбаста ва на он қаҳар бузург Сармаддеҳ бармегардад. Баъд аз ин ба дарку фаҳми ғайритасодуфӣ будани зухури "тасодуфӣ"-и пораҳои таърихӣ, ки дар пасманзари қисматҳои дигари "Буд-набуд дар Сармаддеҳ..." гӯё бегона менамоянд, хоҳӣ расид. Ин се новеллаи таърихӣ ба ҳонанда "пиндҳои меғӯянд": қаҳонбинии назуку инсондӯстона, вале муқовимати позуру мустаҳқаи сармаддеҳӣён дар муддати садсолаҳои дароз ташаккул ёфтааст, ҳам дар замони забткориҳои муғулон ва ҳам дар замони Темури Ланг чунин будааст. Одамон дар зерӣ зулми ҳокимони беҳирад ва бераҳм ба ҳалокат мерасиданд, аммо ҳалқ боз ҳаёт меорад.

Суҷети новеллаҳои Сармаддеҳ тавассути ҷузъиёти ишоракунанда ба ҳаёти колхоз, райсони колхозҳо, талаботи иҷроӣ нақшаи парвариши тамоку, рафтори намоёндаи вақолатдор, чароғҳои автомобил ва чароғакҳои дастӣ ва ғайра бастагии муваққатӣ на мушаххаси замони доранд. Ва ҳамзамон онҳо дорои нишонаҳои ҳусусияти фарозамонӣ мебошанд. Ба хотир дарҳол "Соия аҷдоди фаромӯшшуда"-и Михаил Котсубинский (1911) – қисса аз рӯзгори гутсулҳои кӯҳистон мерасад, ки бо саҳеҳияти мукаммалӣ худ нависандаи барҳаста аз даштзорҳои Украинаро ба ҳайрат оварда буд. Баъдан он режиссёри арман Сергей Параценов низ ба ҳаяҷон овард ва ӯ филм-шоҳрозе офарид, ки ба эътирофи қаҳонӣён сазовор гардид. Дар ин қисса ҳам нишонаҳои муайяни охири асри XIX (истиқодаи гӯгирд ва ғайра) вучуд дорад, вале дар асл воқеаҳои тасвиршуда метавонистанд сад сол, сесада сол, панҷсад сол қабл рух диҳанд ва оҳанги архетипӣ касб намоёнд. Чунин оҳангҳои фарозамонӣ дар новеллаҳои Баҳманёр, масалан, дар "Зан ва ғул" низ вучуд доранд. Чароғҳо ва чароғакӣ дастӣ моро ба асри XX мефуроранд, мочаро зуд ва ба таври музҳик ағҷон мепазирад: тифли бевазан на аз ягон ғул ё махлуқи ҷангалӣ, аз ҷӯпони одӣ тавлид мешавад. Бо вучуди ин, оҳанги ягонагии инсон бо олами ҷондор ва устураишудаи табиат тавассути тақдорҳо, тасвирҳои шоирона ва анҷоми некбинона нарратсияи асарро фаро мегирад. Ё пирсолони беном аз ҳикояи "Барғҳои қабри Сармаддеҳ", ки рӯзҳои кӯтоҳ ва шомгоҳони дарозии зимистонро дар танҳои бо хотироти айёми ҷавонӣ, ишқи поки нахустин, ҳаёти дурударозии пур аз изтироб ва эҳсоси нопозимии хеш, бемаъноии мавҷудияти ҳаррӯза ба хотири ҳамаи мавҷудияти бемаънӣ паси сар мекунад. Худи номи ҳаёти, тасвири маҳз давранд зимистони ҳаёти пирсолон эҳсоси бепарасторӣ ва ҷудой аз қаҳони боқимонда ва марғи орому тадриҷиро

бармеангезад ва пурқувват мекунад. Чунин пирсолон метавонанд умри худро дар ҳар давру замон гузаронанд, гарчанде ёдоварӣ аз фарзандони шахрӣ ва ҳамсарони онҳо, аз имтиҳонҳои мактаби оӣ ва таътили бисаре ҳурдӣ моро ба замони мушаххас докардаи китоб: қаҳони абадии тақрибан то ба андозаи комил сайқалдида, ки дар остонаи маҳшавӣ қарор дорад, тақдор меёбад.

Ба Сармаддеҳ, топонимикаи он ва ба Иван Чендей бармегардем. Амали бисёре аз асарҳои нависанда дар деҳае мегузарад. Деҳа прототипи худро дорад: қисмате аз деҳаи Дубово, зодгоҳи нависанда чунин ном доштааст. Иван Чендей аз як асар то асарӣ дигар номи топонимҳои маҳал (Забереже ва Дубово)-ро муқаррар меоварад. Метавон аз рӯи онҳо харитаи муфассали виртуалии топографӣ сохт, ки шабоҳати зиёд бо харитаи воқеӣ дорад. Персонажҳои гузаранда аз як асар ба асарӣ дигар низ ҳастанд, онҳо ному насаби маҳаллӣ доранд, худи персонажҳо ва коллизияҳои суҷетӣ дар ақсари маврид дорои прототипи воқеӣ мебошанд, гарчанде дар маҷмӯа олами ҷудогона ва нотақрорӣ бадеие сохта мешавад, ки трансформатсияи дурахшони қаҳони воқеӣ мебошад.

Намедонам то кадом андоза Сармаддеҳ воқеист ва персонажҳои асарҳои Баҳманёр прототипҳои мушаххаси худро доранд ё на. Шояд ин он қадар муҳим набуд. Низ ҳамаи сарбаста, мукамал ва зебои бадеии деҳи қўҳистонро бо бошандогон, топонимика, ҳўмистонии мутаносиб бо табиат месозад. Кўҳи Шеданзо аз як новелла ба новеллаи дигари Баҳманёр мегузарад (дар осори Чендей кўҳи Ясен бо прототипи худ кўҳи Ясин, ки дар болои ҳавлии нависандаи овозон аст, вучуд дорад). Дар новеллаи "Гавазни чанбаршохи ман" фарози Хорбуна, тали Жавбар аз олами персонажҳо ба олами хонандагон меоянд, мо мефаҳмем, ки "нахуст теғаи Шертира мегардад, сипас гардани он, ки Резном дорад, баъд зови Фалахмону фарози Ялмо, толаи Барзуву фарози Хорбуна..." (Баҳманёр. Жили-были в Сармаддехе. Алматы: Издательский дом "Библиотека Олжаса", 2014. с.7). Ин топономика баъзан бо тақдор ёфтани сайругашти Шошо дар деҳ ва кўҳҳои перомун, печиши кўчаҳои деҳа дар ҳикояи "Дар роҳи лағжон" қисман илова ва қисман пурраи карда мешавад.

Вақте дар бораи Иван Чендей менавиштам, Забережеи ӯро бо Йокнапатофаи Уилям Фолкнер ва Макондои Габриел Гарсиа Маркес муқосса мекардам. Нависандаи украин ба мисли амрикоӣ ва колумбиягӣ маъруф бо сабти муфассали сарнавишт ва шурӯаи персонажҳои лоқуҷа бадеии герметикӣ месозад ва ин қаҳон на дар як асар, балки дар миқдори хеле зиёди асарҳо тақдор мешавад. Баҳманёр низ, гарчанде бо таври хеле дигар, аз як асар то асарӣ дигар тавассути персонажҳо, сулолаҳои табиат, омезиши табиӣи онҳо, танҳо ба табиат, дарёҳо, қўҳҳои герметикӣ деҳаи тоҷик, этноси тоҷик, менталитети тоҷикро месозад... Ва ин қаҳон на камтар аз қаҳони Фолкнер ё Маркес арзиш дорад ва шавқовар мебошад. Бадаҳтӣ танҳо дар он аст, ки Баҳманёр ва Чендей дар ИМА ё Амрикои Лотин таваллуд нашудаанд, ба забони англис ё испанӣ нанавиштаанд.

Тарҷумаи Баҳриддини ҶҮЁ